

művet a korszak nagy társadalmi, tudományos, gazdasági összefüggéseibe helyezve, kimutatta funkcióját, tartalmi, metodikai alakulását és összefüggését a kortársi tudásállománnyal. Ezáltal a tankönyvtörténetírásnak is jelentős útmutatást adott.

Elegendőnek tűnik, ha időrendben következő két további jelentős művének csak címét említjük: *Előadások az emberiség fejlődéstörténetének korai szakaszaiban folyó nevelésről* (Vorlesungen über die Erziehung auf frühen Stufen der Menschheitsentwicklung Berlin 1956.). S az érdekes bevezető tanulmánnyal ellátott, gazdag dokumentumanyagot tartalmazó kötet: *Gyermekkizsákmányolás és gyári iskolák az ipari kapitalizmus korai időszakában* (Kinderausbeutung und Fabrikschulen in der Frühzeit des industriellen Kapitalismus. Berlin 1958.).

Neveléstörténetírói és műfajteremtő munkásságának csúcspontját jelentette az 1960-as és 1965-ben két vastkos kötetben megjelent *Neveléstörténeti Képes Atlasz* (Bilderatlas zur Schul- und Erziehungsgeschichte I. Berlin 1960., II. Berlin 1965.), amelynek első kötete az őstársadalomtól a polgári forradalmak előestéjéig, második része pedig a francia forradalomtól a Nagy Októberi Szocialista forradalomig terjed.

Hatalmas munka, kimeríthetetlen forrásbázis a neveléstörténész – minden ország minden neveléstörténésze – számára. Robert Alt a két kötet páratlan képanyagát több évtizeden át gyűjtötte s a felhasznált háromezer képet a birtokában levő húszezer képből válogatta ki. A képek és a hozzájuk fűzött magyarázatok – pontos lelőhelyeik megjelölése és az ezeket kiegészítő egyéb bibliográfiai adatok – színes, sokoldalú képet nyújtanak a tárgyalt időkeretben a nevelés és oktatás egész történetéről, a laikus érdeklődőnek csakúgy, mint a tudományos kutatóknak.

(E sorok írói nem egy kutatásukhoz, nem egy munkájukhoz innen nyertek ösztönzést. Alt atlasza a benne közölt huszita ábécé címlapja volt a kiindulópontja – többek között – a huszitizmus nevelés- és iskolaügyéről folytatott kutatásainknak . . .)

Hosszú, szinte vég nélkül lehetne még sorolni Robert Alt neveléstörténeti előadásainak, cikkeinek címét, az általa megindított sorozatokat, azt a tevékenységet, amellyel az NDK-beli neveléstörténetírás erjesztőjévé, neveléstörténészek nevelőjévé, neveléstörténeti iskolák szervezőjévé vált, amelyek révén az NDK neveléstörténetírása a marxista művelődés- és neveléstörténetírás élvonalába emelkedett.

Műveinek legtöbbjét oroszra, angolra, csehre, lengyelre, bolgárra – sőt japánra is – lefordították.

Magyarul – ezideig – egyetlen munkása sem jelent meg. Sajnos.

Földes Éva, Lantos István

A NEMZETKÖZI NEVELÉSTÖRTÉNETI ÁLLANDÓ KONFERENCIA ALAPÍTÓ ÜLÉSSZAKA

A nemzetközi kapcsolatok minden tudomány, így a neveléstörténet számára is jelentősek. E kapcsolatoknak sokféle formája van (tanulmányutak, külföldi szakemberek fogadása, külföldi publikációk, külföldi szerzők munkáinak publikálása, részvétel külföldi konferenciákon, külföldiek meghívása hazai konferenciákra stb.).

Az utóbbi évtizedben öröndetesen megnőtt világszerte a neveléstörténeti publikációk száma, s ma már 23 neveléstörténeti időszakos kiadványról (folyóíratról, évkönyvről) van tudomásunk. A publikációk azonban legfeljebb információcserére adnak lehetőséget, a tudományos tanácskozások viszont módot adnak a tudományos eszmecserére, a vitára, az együttműködés kialakításának különböző formáira, ráadásul olyan légkörben, amikor lehetőség nyílik mind a szaktudomány fejlesztésére, mind a szakmai személyi kapcsolatok kialakítására. Más szaktudományokban ez a gyakorlat már régen kialakult. Szakmai konferenciák rendezése a neveléstörténészek körében sem újdonság, de ezek a konferenciák eddig többnyire nemzeti keretek között zajlottak, s egy-egy konferenciát már „nemzetközi”-vé tett, ha a többségében hazai részvevőkön kívül külföldi meghívottak is voltak.

Az utóbbi esztendőkből azonban megértek a feltételek arra, hogy most már ne csak nemzetközi jellegű nemzeti neveléstörténeti konferenciákat, hanem a szó igazi értelmében vett nemzetközi neveléstörténeti konferenciákat is tartsanak (amelyeken a házigazda szerepét betöltő ország szakemberei is „arányosan” vesznek részt). A kezdeményezés az angliai *History of Education Society* részéről indult, melynek elnöke *Brian Simon*, a nálunk is jól ismert, nemzetközi hírű angol neveléstörténész. Az első lépés az 1978. szeptember 14–17-én Oxfordban tartott *Össz-Európai Neveléstörténeti Szeminárium* volt. Ezen 11 országból (10 európai országból, valamint az Egyesült Államokból) 25 neveléstörténész jelent meg. E szeminárium témája „A nevelés és a társadalom” volt. Itt határozták el a *Nemzetközi Neveléstörténeti Állandó Konferencia (International Standing Conference on the History of Education)* megszervezését. E szervezeti keretben az európai országok (valamint az Egyesült Államok és Kanada) neveléstörténészei számára kívántak együttműködési fórumot létrehozni. Az előkészítő munkákkal egy *Állandó Bizottságot* (International Standing Committee for the History of Education) bízták meg. Ez a bizottság szervezte meg a Nemzetközi Neveléstörténeti Állandó Konferencia *alapító ülészeit* (Inaugural Session), amelyre a belgiumi *Leuven (Louvain)* városban 1979. szeptember 24–27-én került sor. E konferencián már 13 országból (11 európai országból, valamint az Egyesült Államokból és Kanadából) 54 szakember jelent meg.

A konferencia témája: *A pedagógusképzés Európában 1914-ig.*

Az előzetes tervek szerint a konferencián három *munkacsoportot* kívántak szervezni:

1. *Az intézmények fejlődése* (magán és társadalmi kezdeményezések, méretek, növekedés, finanszírozás, típusok, felvételi feltételek, oktatók, szervezet, képzettség).

2. *A tantervek fejlődése* (elmélet és gyakorlat, tartalom, fázisok, tanítási módszerek, eszközök).

3. *Képzés társadalmi helyzet és társadalmi funkciók* (rekrutáció, szelekciós folyamatok, származás, életpálya-minták, hivatásbeli rétegződés, a pedagógus csoportok helyzete más társadalmi csoportokhoz viszonyítva, tágabb kommunális, társadalmi és politikai funkciók).

A tematika önmagáért beszél. Utal arra, hogy az Állandó Bizottság, s mindenekelőtt a konferencián elnöklő *Maurits de Vroede*, a leuveni (flamand) egyetem neveléstörténeti tanszékének vezetője, a pedagógusképzés történetének specialistája, a tematikát nagy hozzáértéssel állította össze. A konferencián azonban kitűnt, hogy a pedagógusképzés történetének ennél is több különböző aspektusa van, amelyeket előzetesen nem vettek számításba. A konferencia résztvevői – igaz, a tematikában szereplő számos kérdést nem érintettek, de – további kérdéseket vetettek fel a pedagógusképzés (és egyben a pedagógushivatás) történetével kapcsolatban.

A konferencia szervezői azt kérték a résztvevőktől, hogy nyújtsanak be egy *dolgozatot* a megadott témakörben. Közel negyven ilyen dolgozat („paper”) készült el, s ezeket sokszorosítva megkapták a résztvevők a konferencia előtt. Így lehetőség nyílt arra, hogy a konferencia munkacsoportjai csak az érdemi vitára szorítkozzanak. A résztvevők azt is megválaszthatták, hogy melyik munkacsoportban kívánnak közreműködni. A résztvevők választása azonban egyenlőtlen volt. A legtöbben az 1. munkacsoportba jelentek, elég sokan a 3. munkacsoportba, a 2. munkacsoportba jelentkezők száma viszont igen csekély volt. Ezért a szervezők a 2. és 3. munkacsoportot összevonták. Gyakorlatilag két nagy létszámú munkacsoport működött, ezek – a résztvevők szerint – elosztották egymás között a dolgozatokat. Miután az 1. és a 3. tervezett munkacsoport témája között meglehetősen sok volt az érintkezési pont, nemegyszer oda kívánczolt volna a munkacsoport asztalára egy-egy olyan tanulmány is, amely a másik munkacsoportra lett kiosztva. Mindkét munkacsoportnak azonban így is igen sok feladat jutott.

A konferencia rövid plenáris üléssel kezdődött, amelyen *Maurits de Vroede* tartott bevezetőt. Vázolta a konferencia összehívásának indítékait, előzményeit, s hangot adott annak a véleményének, hogy a konferencia iránti érdeklődés meghaladta a szervezők várakozását. Szólt a konferencia témaválasztásáról, az azzal kapcsolatos problémákról. A téma jellegéből, megfogalmazásából következőleg, a dolgozatok túlnyomó többsége 19. századi problémákkal foglalkozik. Ezek a dolgozatok már első olvasásra megmutatják a többé-kevésbé azonos tendenciákat, de utalnak az országonkénti sajátosságokra is. A tanulmányok érdekes adatokat szolgáltatnak a pedagógusképzés különböző szintjei, színvonalai, szervezeti formái vonatkozásában. Felmerült a pedagógusképző intézmények szociális rekrutációjának és a pedagógushivatás társadalmi presztízsének problémája is különböző országokban, különböző korszakokban. Meglehetősen sok gondot okoz a terminológia: a különböző országokban használatos elnevezések identifikálása.

Ezek voltak – vázlatosan – a bevezető előadás főbb gondolatai. Az előadó nem törekedett akárcsak előzetes szintézisre sem, inkább csak a felmerülő – és a vitához kiindulópontul szolgáló – problémákra igyekezett ráirányítani a figyelmet.

A dolgozatok megvitatása már a két munkacsoport megbeszélésein történt. A munkacsoportok a dolgozatokat nagyjából kronologikus sorrendben vitatták meg.

Nincs lehetőség arra, hogy itt részletesen foglalkozzunk az egyes dolgozatokkal. Kénytelenek vagyunk a megvitatott dolgozatok és a vita néhány *alaptervő tanulságára* szorítkozni.

A szervezők többsége jól körülhatárolt témák rövid feldolgozásait nyújtotta be. Nemegyszer előfordult, hogy – véletlenül, minden szándékosság nélkül – ugyanarról a jelenségről több dolgozatban is szó esett, esetleg nemcsak eltérő aspektusból, hanem eltérő álláspontokkal is. Mindez jó kiindulópont volt a vitához. Így például a XIX. század közepi, a monitorrendszeren alapuló elemi iskolázás és a hozzákapcsolódó tanítóképzés több dolgozatban is helyet kapott, s ugyanazok a személyek, jelenségek az egyes dolgozatokban nem egészen azonos módon lettek interpretálva. Számos olyan dolgozat került a konferencia elé, amelyek a más országbeli résztvevőktől összehasonlító neveléstörténeti észrevételekhez adtak alapot. Az egyes országokban végbemenő folyamatok hasonló vagy eltérő voltának elemzése sok érdekes észrevételt motívált. Jó példa erre a felvilágosodás kora.

Égésében véve elmondható, hogy a konferenciára az *összehasonlító neveléstörténeti szempont* nyomta rá a bélyegét. Kitént, hogy az ilyen nemzetközi neveléstörténeti tanácskozáson az összehasonlító neveléstörténeti témaválasztás lehet a leggyümölcsözőbb. Számos dolgozat szerzője erre tekintettel is volt. Ez persze nem jelenti azt, hogy a dolgozatok túlnyomó többségének kiindulópontja nem a nemzeti neveléstörténet volt. A vitában azonban az összehasonlító szempont jutott érvényre. Probléma csak azokkal a dolgozatokkal volt, amelyek nem adták meg a szükséges háttérinformációkat, s így a más országbeli résztvevők számára sok tekintetben nem voltak érthetőek. Volt egy-két résztvevő, aki külföldi témát választott. Ezek történetesen a német neveléstörténettel függtek össze.

Ennek magyarázata abban rejlik (mint az magánbeszélgetésből kiderült), hogy a német tömegek a náciizmus uralma idején tanúsított magatartását többek között a hagyományos német (mindenekelőtt porosz) neveléssel magyarázzák, s ezért foglalkoznak különös érdeklődéssel egyrészt a porosz nevelés történetével, másrészt a porosz nevelés szellemével szembenálló pedagógusok (pl. Diesterweg) tevékenységével.

A benyújtott dolgozatok többségét a munkacsoportokban nagy érdeklődés fogadta. A résztvevők többnyire előzetesen alaposan áttanulmányozták a dolgozatokat, s így módjuk volt kérdezni, hozzászólni, kiegészíteni, vitatkozni. Ez az érdeklődés lényegében sikerként könyvelhető el. A konferencián megvitattott magyar dolgozatok szerzői nem nélkülözték ezt a sikerélményt.¹

Voltak olyan problémák, amelyek általánosabb tanulásokkal járó *vitát* váltottak ki.

Vitát váltott ki például, hogy egyes kollégák a mai helyzetből adódó álláspontjukat megkísérelték visszavetíteni régebbi korokba, amelyeket csak saját összefüggéseik körében lehet megítélni. Vannak országok, ahol napjainkban egyes haladó politikai csoportok az ország jelenlegi körülményeit figyelembe véve a közoktatási rendszer decentralizálásáért, egyes területek közoktatásügyi autonómiájáért, a központi hatalom közoktatásügyi hatáskörének korlátozásáért harcolnak. Előfordult, hogy ilyen országból jött kolléga régebbi korok a közoktatásügy centralizációjára irányuló törekvéseit vagy centralizált közoktatásügyi gyakorlatát negatívan ítélte meg, mert kortól és körülményektől függetlenül csak a decentralizált közoktatásügyet tekinti haladónak. A munkacsoport többsége úgy vélte, hogy ez történelmietlen felfogás, s a közoktatásügy centralizációjának és decentralizációjának problémáját, akárcsak bármely más problémát, csak saját kora társadalmi összefüggéseiben lehet megítélni.

A konferencián is tapasztalható volt, hogy a nyugat-európai országokban (de Amerikában is) az elmúlt egy-két évtizedben szemléleti változás következett be a neveléstörténészek körében. Egyre nagyobb számban vannak ugyanis olyan neveléstörténészek, akik szembefordultak a neveléstörténet szellemtörténeti irányzatával és a neveléstörténeti jelenségeket társadalmi összefüggéseikben vizsgálják. Ezek a kollégák olykor úgy fogalmazzák meg ezt a szemléletváltozást, hogy a „pedagógia eszmétörténete” helyett „a nevelés társadalomtörténetét” kell kutatni. Ez a jelenség többek között együttjár azzal is, hogy egyre több történész, szociológusi alapképzetségű kutató foglalkozik neveléstörténettel. Az itt ismertetett konferenciát is úgy jellemezték mint a pedagógusok, történészek és szociológusok konferenciáját. Megmutatkozik ez a nevelési jelenségeknek a társadalmi összefüggésekbe való beegazására irányuló törekvés a konferencia tematikáján is. Nyilván érthető, talán szükségszerű is, hogy a neveléstörténet és a társadalmi-gazdasági fejlettség között összefüggéseket kereső kutatás olykor olyan sémákhoz jut, amelyekbe bizonyos jelenségeket nem tud beleilleszteni. A nyugat-európai országok neveléstörténetét elemezve jól kimutathatók a társadalmi összefüggések, pl. hogy a nevelésügy egyes jelenségei, problémái az ipari fejlődés egy adott szintjére jellemzőek. Ha ezeket az összefüggéseket vulgárisan szemléljük, akkor érthetatlenné válik, hogy ugyanaz a nevelésügyi jelenség, probléma Magyarországon az ipari fejlődésnek egy lényegesen alacsonyabb szintjén már jelentkezik. Nemcsak arról van szó, hogy egyes külföldi kollégáink nem vagy csak nagyon felületesen ismerik a magyar neveléstörténetet (hogy jobban megismerhessék, az a mi dolgunk is lenne!), hanem arról is, hogy olykor túlságosan közvetlen összefüggéseket keresnek, más szóval a neveléstörténeti kutatásnak ezt a feltétlenül pozitív szemléletváltozását nem eléggé dialektikusan alkalmazzák. Ez a jelenség a konferencián is fellelhető volt, s alkalmat adott félreértésekre is, vitákra is.

Meglehetősen sok félreértésre és vitára adtak alkalmat a terminológiai problémák. Ezek jelleget, különbözőségét két példával lehetne szemléltetni. Az egyik nyugatnémet kolléga egy XIX. század eleji nevelésügyi terv kapcsán – pozitív kicsengéssel – használta „az új ember nevelése” kifejezést. E terminus értelmezése, értékelése körül meglehetősen vita bontakozott ki. Végül egy másik nyugatnémet kolléga fejtette ki, hogy „az új ember nevelése” kifejezésnek többféle (marxista, liberális, konzervatív) értelmezése létezik, s az adott esetben a kifejezés konzervatív értelmű alkalmazásáról van szó. Egy másik dolgozatban szó esett „tanítói szeminárium”-ról, „tanítóképző szeminárium”-ról. A konferencia egyik résztvevője – nyilván saját hazai szóhasználatukból kiindulva – vitatta a dolgozat szerzőjének azt az állítását, hogy az adott esetben valóságos pedagógusképző intézményről, ráadásul világi intézményről van szó, ő ugyanis a „szeminárium” elnevezést egyértelműen valamilyen papképző

¹ A konferencia magyar résztvevői: Kozma Tamás és Vág Ottó.

intézménnyel („papi szeminárium”) azonosította. A résztvevők egy rövid vitában hamarosan tisztázták, hogy a „szeminárium” kifejezésnek a közoktatási rendszerben, a felsőoktatásban, az egyetemeken számtalan értelmezése van, s e terminus technicust nemcsak országokként és koronként használták (használják) eltérő tartalommal, hanem ugyanazon országban, ugyanazon korban is többféle értelmezése van. A vita arra irányította rá a figyelmet, hogy az összehasonlító neveléstörténet további művelése érdekében többet kell foglalkozni a terminológiai problémákkal.

A konferenciát az egymás iránti kölcsönös tisztelet, az egymás munkája iránti kollegiális érdeklődés jellemezte. Az élénk szakmai viták nem elkülönítették, hanem közel hozták a résztvevőket, s a további nemzetközi együttműködést alapozták meg. A résztvevők tiszteletben tartották egymás – sok esetben eltérő – nézeteit.

A konferencia egész időtartama alatt igen intenzív munka folyt. A résztvevők – mint erre már utaltunk – az előzetesen közreadott dolgozatokból felkészülten érkeztek a tanácskozársra. A munka korán reggel kezdődött és késő este fejeződött be. A plenáris üléseket és a munkacsoportok megbeszéléseit egyaránt gazdaságos időkihasználás jellemezte. A másfél-két óránként közbeiktatott szünetekben kötetlen formában tovább folyt a szakmai beszélgetés, ezúttal olyanok között is, akik nem ugyanabban a munkacsoportban dolgoztak.

A konferencián mód nyílt arra, hogy a résztvevők eszmecserét folytassanak a további együttműködés lehetőségeiről. A korábbi terveknek megfelelően a konferencia ún. szervezeti ülésén megalakult a *Nemzetközi Neveléstörténeti Állandó Konferencia (International Standing Conference on the History of Education)* mint szervezet. A szervezeti ülés elfogadta az alapszabályokat és ennek alapján megválasztotta az Állandó Konferencia *Bizottságát*. Az Állandó Konferencia (és egyben a Bizottság) *elnöke* – az elkövetkező három évre – *Brian Simon* angol professzor lett. Az Állandó Konferencia – a leuveni első (alapító) ülésszak után – évenként váltakozva más-más országban ülésszakot tart, s ezeken egy-egy jól körülhatárolt, de széles érdeklődésre számot tartó neveléstörténeti témát tűz napirendre. Önmagában véve az a tény, hogy az oxfordi neveléstörténeti szeminárium kezdeményezésére a leuveni neveléstörténeti konferenciával kezdetét vette az európai neveléstörténészek rendszeres évenkénti konferenciasorozata, igen jelentősnek tekinthető. Joggal nevezte ezt Brian Simon, az oxfordi szeminárium elnöki zárszavában, történeti jelentőségű eseménynek.²

A leuveni konferencia mérlege pozitív. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az 1978-as évvel kezdődött neveléstörténeti konferenciasorozatnak vannak és lesznek közvetett eredményei is.

Ennek jó példája az az előadás, amelyet *Egil Johansson* svéd kutató tartott az oxfordi szemináriumon. Az említett svéd kolléga kidolgozott egy módszert, amely az egyházközségi feljegyzések forrásanyagára támaszkodva számítógépes eljárással feltárja az írni-olvasni tudás mértékét régebbi korokban.³ Ez az előadás olyan mértékben felkeltette az angol kollégák érdeklődését, hogy az angol Neveléstörténeti Társaság 1980 márciusában külön konferenciát rendez „Írástudás, nevelés és társadalom a reformáció utáni Európában svéd források tükrében” címmel, amelynek bevezető előadását *Egil Johansson* tartja, de amelyre más külföldi szakembereket is meghívna.⁴

² Vö. *Paedagogica Historica* (Gent) 1978. XVIII/2. 395.

³ Uo.

⁴ Az említett konferenciáról szóló előzetes tájékoztatást a leuveni konferencián adták közre.

A várható közvetett eredmények közé sorolható egy nemzetközi neveléstörténeti kézikönyv (amelynek még az alapkoncepciója is csak körvonalakban van alakulóban), a több kutató együttműködésével kialakulóban levő kutatási tervek, s nem utolsósorban – a konferencián létrejött – nagyszámú kétoldalú kapcsolatok.

A Nemzetközi Neveléstörténeti Állandó Konferencia alapító ülészakának résztvevői azt a feladatot tűzték a konferencia ülészekai elé, hogy fejlesszék a neveléstörténetet mint tudományt és fejlesszék a neveléstörténészek nemzetközi kapcsolatait. A leuveni konferencia jó szolgálatot tett mindkét vonatkozásban. Minden okunk megvan, hogy várakozással tekintsünk a további konferenciák elé.

Vág Ottó